

Radboud University

Faculteit der Letteren

Bachelor Geschiedenis

2017-2018

‘Eenen groote voyage naer tland van Perssen’

Tvoyage van Mher Joos van Ghistele en de laatmiddeleeuwse reisliteratuur

Student: Ella Kwakkelaar - s4442210
Begeleider: Prof. dr. Maaïke van Berkel
Leerstoel: Middeleeuwse Geschiedenis

15 juni 2018

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Het Middeleeuws reisverslag als genre	5
Hoofdstuk I – Joos van Gistel & Ambrosius Zeebout.....	9
Joos van Gistel	9
Hoofdstuk II – De reis naar Perzië	12
II.i – Omgeving en reizen.....	15
II.ii – Bewoners, gewoonten en Tâbriz.....	20
II.iii – De Perzische religie.....	24
Hoofdstuk III – Conclusie.....	26
Dankwoord	29
Bibliografie.....	30
Websites.....	31

Inleiding

‘Ende aldus ghereden hebbende wel vier of vijf dachvaerden, diverssche chaennen voor bij gheleden zijnde, zo comt men weder toot eender schoonder stede, wel also groot oft meerdere dan Hulst, maer en es niet bemuert noch bevest, ghenaeamt Ysan oft Yvan ligghende in eene steercke maertse, zoo datmense met cleender saken zeere vaste maken zoude. Men vindtter ooc te coope van allen saken dies den meinssche behouft, als zuvel, fruyt, broot, vleesch, ende zulc dijnc; inghelijcken woonen daer zeer vele vanden voorseyden kerstenen.’¹

Een van fascinatie doordrenkte reportage, dat is wat Joos van Gistel (1446-1516) met zich mee bracht na een reis van vier jaar naar het Midden-Oosten. Veel van zijn souvenirs zijn verloren gegaan door een roof op zee wanneer hij zijn kist met goederen verzond vanuit Tripoli naar Venetië (*Tvoyage* VIII, 13), maar zijn aantekeningen hield hij altijd aan zijn zijde.² De Vlaamse ridder wiens reisverslag gepubliceerd is door Ambrosius Zeebout onder de naam *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele* in 1557, vertrok vanuit Vlaanderen naar Keulen, van waaruit hij zijn reis voortzette naar het Middellandse Zeegebied en het Midden-Oosten. Het manuscript dat voortkwam uit deze reis is zeer uitgebreid, met gedetailleerde beschrijvingen van de infrastructuur, de bezienswaardigheden en de gewoonten van de mensen uit de gebieden die hij bezocht. Zeebout beschrijft echter niet uitsluitend Joos’ wederwaardigheden, maar doet ook een eigen duit in het zakje door allerlei informatie toe te voegen over bijvoorbeeld het leven van Mohammed en het reizen naar de Levant, die hij aan andere reisverslagen ontleende.

Tot op de dag van vandaag zijn er drie manuscripten van het reisverslag bekend, waarbij die in het bezit van Filips van Liedekerke (wie getrouwd was met een kleindochter van Van Gistel) als basis voor de publicatie gold.³ Het is niet precies te zeggen wanneer Zeebout de notities van Van Gistel heeft verwerkt, maar dit is in ieder geval niet vóór 1486 geweest. In dat jaar kwamen de Latijnse en Duitse uitgaven van het reisverslag van Bernhard von Breydenbach uit, waaruit Zeebout al vooraan in het werk informatie heeft overgenomen.⁴ Het werk werd al

---

¹ A. Zeebout, *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele*. R.J.G.A.A. Gaspar ed. (Hilversum 1998) 332.

² R.J.G.A.A. Gaspar, ‘Inleidend hoofdstuk’ in: Zeebout, *Tvoyage*. Gaspar ed., XIV.

³ I. Bejczy, ‘Boekenwijsheid en persoonlijke beleving in een laat-middeleeuws reisverhaal. Jan van Mandeville overtroffen: *Tvoyage van Joos van Ghistele*’, *Literatuur* 10:1 (1993) 146-153, aldaar p. 147.

⁴ R.J.G.A.A. Gaspar, ‘Inleidend hoofdstuk’ in: Zeebout, *Tvoyage*. Gaspar ed., XV.

snel populair; in handschrift vanaf circa 1490, maar vooral nadat het in 1557 in druk verscheen. Er volgden zelfs herdrukken in 1563 en 1572, een feit dat bij de opmerkzame lezer een belletje zal doen rinkelen: de opkomst van de drukpers en de mogelijkheid boeken en masse te gaan publiceren, deden zich in diezelfde periode voor. Het vereenvoudigen en versnellen van het publicatieproces zorgde voor een hogere productie van boeken, en daarmee ook een snellere en uitgebreidere verspreiding ervan. Dit heeft in ieder geval een bijdrage geleverd aan het succes ervan – de eerdere manuscripten hadden nooit zo vaak en snel geproduceerd kunnen worden als een gedrukt boek.

Na deze periode van populariteit is het werk enkele eeuwen in de vergetelheid geraakt. Pas in de late twintigste eeuw werd er weer licht op geschieden, in historiografische context weliswaar. Onder andere in 1986 werd *Tvoyage* gebruikt door Sara Lievens, in een onderzoek naar het christendom en de opkomst van de Ottomanen. Een klein decennium later, in 1994, volgde er een artikel van István Bejczy over het manuscript. Renaat Gaspar droeg in 1998 een kritische editie van *Tvoyage*, voorzien van een uitgebreide inleiding, bij aan het wetenschappelijk debat – een uitgave die onmisbaar is wanneer men dit werk wil bestuderen.⁵

Ben Wasser wijst in zijn boek ‘Nederlandse Pelgrims naar het heilige land’ de lezer erop dat ‘omzwervingen die verder voeren dan de heilige plaatsen van Syrië, Egypte en de Sinaï we alleen beschreven vinden door een tweetal pelgrims die beide hun reis in 1481 zijn begonnen: Jan Aerts en Josse van Ghistele’.⁶ Verderop in het desbetreffende hoofdstuk vinden we meer bruikbare informatie, namelijk zowel een samenvattende alinea die zijn reis beschrijft, alsmede een tweetal pagina’s over zijn bezoek aan Perzië, en dan specifiek aan de stad Tâbriz. Wasser bespreekt de manier waarop Van Gistel rapporteert over Tâbriz, de geografische ligging van de stad, omschrijft het koninklijke paleis zoals Van Gistel dat deed, het onderdak dat de reizigers aangeboden werd bij de *khan*, de bazaar en nog enkele andere infrastructurele onderdelen van Tâbriz.⁷ Verderop in de tekst wil Wasser ook aanduiden dat veel van de informatie over de terugreis naar Noordwest-Europa over zee uit het verslag van Van Gistel komt.⁸

De publicatie van Ambrosius Zeebout bevat om en nabij driehonderdvijftig pagina’s, afhankelijk van welke druk wordt aangehouden. Voor een bachelorscriptie zou het een te uitgebreid werk zijn om in zijn geheel te analyseren. Dit is dan ook de reden waarom ik ervoor

---

⁵ S. Villerius, *Op zoek naar Pape Jan of naar avontuur? Een discoursanalyse van boek III van Tvoyage van Mher Joos van Ghistele (1482-1483)* (Masterscriptie Geschiedenis, Universiteit Gent 2009) 1.

⁶ B. Wasser, *Nederlandse pelgrims naar het heilige land* (Zutphen 1983) 131.

⁷ *Ibidem*, 133-138.

⁸ *Ibidem*, 139.

gekozen heb één van de hoofdstukken ('boeken') uit de editie uit te lichten en te analyseren. Hoofdstuk VII is een van de opmerkelijkste hoofdstukken van het werk. Weinig reizigers gingen Van Gistel voor naar Perzië. Veel van de beschrijvingen van Perzië zouden hierdoor wel eens gebaseerd kunnen zijn op daadwerkelijke observaties van Van Gistel. Bovendien roept zijn reis naar Perzië de vraag op waarom hij deze reis überhaupt maakte. Wat was zijn motief om helemaal naar het Oosten af te reizen, terwijl hij de belangrijkste christelijke bedevaartsoorden in het Heilige Land al bezocht had? Waar was Van Gistel naar op zoek in Perzië en wat interesseerde hem dusdanig dat hij erdoor besloot nog enkele jaren rond te blijven trekken?

Na enkele eeuwen van handelsondernemingen, kruis- en pelgrimstochten naar het Midden-Oosten, was de interesse naar het gebied op een meer individueel niveau gegroeid. De laatste kruistocht (meestal de Negende genoemd) vond plaats in de jaren 1271-1272, een tweetal eeuwen voor de reis van Van Gistel, die plaatsvond tussen eind 1481 en medio 1485.⁹ Vanaf 1704 werden de verhalen over het Midden-Oosten in grotere mate populair, met de intrede van Scheherazade en haar vertellingen in *Duizend-en-een-nacht*, die door de Fransman Antoine Galland op zijn gesteld als verhalenbundel.¹⁰ Daarvoor was het echter niet zo dat de Oosterse verhalenvertelling non-existent was; *chansons de geste* deden onder andere al de ronde vóór de achttiende eeuw.

Het Midden-Oosten bleef lange tijd mysterieus, als een ver oord van luxe, sensualiteit, maar ook zeker barbarisme en ketterij. Verhalen uit de oudheid, zoals de *Cyropaedia* en *Anabasis* van Xenophon, de *Historiën* van Herodotus en de *Historiae* van Quintus Curtius Rufus (waarin onder andere de expeditie van Alexander de Grote besproken wordt) hebben er voor gezorgd dat informatie over Perzië bekend was in de Westerse wereld, maar deze was beknopt en dermate vaak gekopieerd en aangepast dat ze geen betrouwbare bron voor realistische historische kennis opleverde.¹¹ *Duizend-en-een-nacht* breekt niet met deze traditie van mythische vertellingen en sluit hiermee dus aan bij dit genre. Interessant voor mijn onderzoek zijn juist de reisverslagen; zij voorzien de lezer van (gedeeltelijk) realistische informatie.

---

⁹ R.J.G.A.A. Gaspar, 'Inleidend hoofdstuk' in: Zeebout, *Tvoyage*, Gaspar ed., XI.

¹⁰ R. Kabani, *Europe's Myths of Orient* (Londen 1986) 22-25.

¹¹ E. C. Brancaforte, *Visions of Persia: Mapping the Travels of Adam Olearius* (Cambridge 2003) 5.

Het Middeleeuws reisverslag als genre

Al in de tiende eeuw werden reisverslagen in de Arabische wereld geassocieerd als een apart genre, gerelateerd aan de roman. In de christelijke regionen hadden dit soort teksten enorm veel invloed op zowel de lezers als de personen die ze aanhoorden, vanwege de informatie die ze verkondigden. Hierdoor beïnvloedden deze verhalen de collectieve attitude jegens de Orient.

In de dertiende eeuw leidden de Kruistochten en de opmars van het Mongoolse leger tot een groeiende interesse in de Oriënt. Een eeuw later zorgden de Turkse dreigingen voor een nog grotere opleving, wat gezien kan worden als een defensieve reactie van het Westen – men wilde de tegenstander kennen. De commercialisering van literatuur zorgde er in de vijftiende en zestiende eeuw samen met politieke belangen van de grote spelers op het Westerse toneel voor dat de interesse niet alleen aanbleef, maar ook gevoed werd.¹²

Het artikel van Peter Zumthor en Thomas C. Peebles, ‘The Medieval Travel Narrative’ leent zich uitstekend voor het schetsen van een context waarin *Tvoyage* geplaatst kan worden. Wanneer we kijken naar de constructie van reisverslagen, is er een duidelijke lijn te zien, die door de eeuwen heen met verschillende redenen buigt en afwijkt. Tot diep in de dertiende eeuw werden reisverslagen over pelgrimage gezien als een afgebakend genre. Het gros van deze verslagen schetst een verwarrende, uitheemse werkelijkheid en stelt vaak overduidelijk zijn doel voorop: elke christen dient hetzelfde pad te volgen als de pelgrim, of – wanneer dit niet mogelijk is – op zijn minst de ervaringen van de pelgrim te voelen alsof het zijn eigen zijn. Deze instruerende en overtuigende rol past goed binnen het laatmiddeleeuwse christendom; het gaat binnen het geloof meer om ervaren wat heiligen en christenen uit de Bijbel hebben ervaren, niet om het historische verhaal uit beide Testamenten maar om de locaties die daarbij horen. Niettemin is er een verandering in narratief op te merken: pelgrims op zoek naar een christelijk oord als Palestina, komen terecht in een gebied dat gedomineerd wordt door de sultan van Egypte, met alle gevolgen van dien. Nieuwsgierigheid krijgt nu een steeds meer aanwezige rol in de manuscripten, aangewakkerd door de plotselinge afwezigheid van christelijke heersers en de nieuwe machtsverhoudingen. De verhalen worden persoonlijker, meer geseculariseerd; ze zijn niet meer uitsluitend gericht op de religieuze ervaring of de religieuze plaatsen.¹³

We kunnen reisverslagen niet onder één genre scharen. Althans, we kunnen vooral de reizigers niet over één kam scheren: de diversiteit in origine en intentie zijn simpelweg niet te negeren.

---

¹² P. Zumthor en T.C. Peebles, ‘The Medieval Travel Narrative’, *New Literary History* 25:4 (1994) 809-824, aldaar 810.

¹³ Zumthor en Peebles, ‘The Medieval Travel Narrative’, 811-812.

Ze betekenen voor een strakke afbakening van het genre evenveel als de kwaliteit van de tekst zelf. Vertelt een reisverslag over een diplomatieke (persoonlijke) missie of over een pelgrimage? In veel gevallen lopen deze twee typen verslagen door elkaar. Bevat een verslag enkel en alleen observaties of is het een opsomming van oude bronnen waaruit passages zijn overgenomen? Sommige werken worden ingedeeld naar volgorde van bezochte regionen, andere naar onderwerp. Pas in de zestiende eeuw komt het ware “reisdagboek” aan het licht, zoals Michel de Montaigne’s verhaal dat stamt uit 1580-81, maar pas gepubliceerd werd in 1774, wanneer de interesse in geografie aanzienlijk gegroeid was. De Montaigne’s verslag was een van de eersten waarvan de intentie al vanaf het begin van zijn reis was elke dag een beknopte notitie te maken van zijn bevindingen en ervaringen, terwijl dit meestal pas naderhand op die manier vormgegeven werd en de notities voornamelijk gemaakt werden wanneer de reiziger iets opmerkelijks meemaakte.¹⁴

Het resultaat van deze verschuiving naar het persoonlijke verslag is volgens Zumthor en Peebles dat er een dubbele leidraad ontstaat: de descriptieve en de narratieve. Zumthor en Peebles snijden het voor ons relevante onderwerp aan; het discours van Zeebout en de weerkaatsing ervan in dat van Van Gistel zijn een goed voorbeeld van een descriptief en narratief samenspel in *Tvoyage*. Wanneer de reiziger (de verslaggever) de narratieve rol aanneemt, en deze dus ook de boventoon zal voeren in het verhaal, kan dit resulteren in een langdurigere ervaring en een gemakkelijker integratie van het verhaal in de wereld waar hij vandaan komt. Toch bleef de informatie die in reisverslagen vermeld werd grotendeels beperkt tot de kennis die al bestond over de reisroute, minstens tot de zestiende eeuw. Deze algemene kennis werd vaak ontleend aan eerdere boeken, van antiek tot contemporain, en bevatte meestal weinig detail. De neiging om te leunen op eerdere auteurs komt ook voort uit het bewustzijn van het vertellen van iets dat soms bijna ongelooflijk is. Reizigers zijn op zoek naar autoriteit en bevestiging, een overtuiging van waarheid. Tot de late zestiende eeuw was er nog weinig sprake van een empirische blik op de wereld, en was deze visie dus ook weinig terug te vinden in reisverslagen. De traditie van autoriteit boven ervaring begon pas net te wankelen.¹⁵

---

¹⁴ Ibidem, 811-814.

¹⁵ Ibidem, 812-814.

Tvoyage als unicum

Tvoyage lijkt een uitzondering op dit meer algemene beeld van de laatmiddeleeuwse reisliteratuur. Een in eerste instantie verwant lijkend werk aan dat van Van Gistel en Zeebout vinden we in Adam Olearius' werk *Vermehrte Neue Beschreibung der Muscowitischen und Persischen Reyse*, dat weliswaar stamt uit 1656. Dit proto-etnografische verslag bevat achthonderd pagina tekst en wel honderdtwintig etsen, waarmee niet alleen de reis van de Duitser Olearius wordt beschreven, maar ook detailinformatie over geografie, biologie, taal en geschiedenis over de regio geïnccludeerd wordt.¹⁶ Het doel van dit werk was het verzamelen van eerstelijnsinformatie over een vrij onbekend deel van de wereld, iets wat Van Gistel misschien ook wel voor ogen had. Toch lopen we hier weer tegen het verschil in publicatiedata aan; in de honderdvijftig jaar tussen deze twee verslagen is er een hoop veranderd op het wereldtoneel.

Kunnen we dan stellen dat Van Gistel een pionier is binnen dit genre? Olearius' werk is aanzienlijk jonger dan *Tvoyage* en is dus niet per se contemporain te noemen. Een vergelijkbaar werk vinden we uiteindelijk in Jan van Mandeville's reisverslag, dat aanzienlijk meer populariteit genoten heeft dan *Tvoyage*. Toch vindt István Bejczy dat *Tvoyage* op bijna alle vlakken Jan van Mandeville overtreft: het is rijker aan kritieke inzichten, biedt een grotere verzameling bijzonderheden en 'doet qua levendigheid zeker niet onder voor zijn veertiende-eeuwse voorganger'.¹⁷ Gaspar benoemt in haar inleidende hoofdstuk bij *Tvoyage* de reisverslagen die Zeebout het meest aanhaalt om uitgebreidere informatie toe te voegen. Anselme Adorno (reis ca. 1470, en net zoals Zeebout een Bruggenaar), Bernhard von Breydenbach (ca. 1483-84) en Ludolf van Suchem (1336-1341) schreven allen een reisverhaal, waaruit Zeebout volgens Gaspar tientallen keren informatie overneemt.¹⁸ Deze verslagen zijn allemaal beperkter in omvang dan *Tvoyage*, en beslaan bovendien een kleiner arsenaal aan bestemmingen. *Tvoyage* voegt als het ware al deze verslagen samen om een overkoepelend verslag te vormen.

Tvoyage is enerzijds een uniek werk, vanwege zowel het jaartal van publicatie alsmede de ambigue inhoud ervan, en anderzijds een middeleeuws reisverslag waarvan er nog vele

---

¹⁶ Brancaforte, *Visions of Persia*, 1-5.

¹⁷ Bejczy, 'Boekenwijsheid', 152-153.

¹⁸ R.J.G.A.A. Gaspar, 'Inleidend hoofdstuk' in: A. Zeebout, *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele*, R.J.G.A.A. Gaspar ed. (Hilversum 1998) XXIII.

volgden. De reis van Van Gistel vond plaats nog vóór de Europese ontdekking van de Amerika's, een feit dat de context alleen maar kan benadrukken. De inhoud van het werk kan ambigu worden genoemd vanwege het “wispelturige” doel ervan: waar vinden we Zeebout terug, die immers ook een vinger in de pap heeft gehad betreffende de informatie die vooral op de eerste pagina's op te merken valt, en waar heeft Van Gistel's nieuwsgierige manier van beschrijven de overhand? Gaspar benadrukt in haar studie van *Tvoyage* dat ‘verschillende beoordelaars in de loop der tijd hebben verklaard dat dit werk een schat aan gegevens bevat, op velerlei gebied, betrouwbare gegevens ook, zulks in tegenstelling tot vele andere reisverhalen.’¹⁹ Ze wijst de lezer er echter op de invloed van Zeebout niet te onderschatten, en heeft zelfs een onderzoek gepubliceerd dat nader ingaat op diens bronnen.

Nu ik *Tvoyage* af heb gezet tegen de achtergrond van andere Middeleeuwse reisliteratuur, wil ik de schijnwerpers richten op Joos van Ghistele en Ambrosius Zeebout. Deze personen waren de drijvende krachten achter het reisverslag en de manier waarop het is gepubliceerd en zoals elk historicus weet, neemt elke auteur zijn rugzak aan normen, waarden en ervaringen mee in het schrijfproces. Ik zal dan ook verwijzen naar Van Gistel wanneer ik het heb over reisnotities en de inhoud van het reisverslag, tenzij het duidelijk is dat Zeebout de passage die ik bespreek zelf heeft toegevoegd. Vervolgens zal ik in het tweede hoofdstuk beginnen met een uiteenzetting van het debat rondom Middeleeuwse beeldvorming van de Oriënt, om zo ook de historische context te schetsen. Boek VII zal ik daarna aan de hand van drie categorieën analyseren: 1) Omgeving en reizen, 2) Bewoners, gewoonten en Tâbriz en 3) De Perzische religie. Aan de hand van de analyse van de reisnotities van Van Gistel en de bijdrage van Zeebout aan het werk, kan er uiteindelijk besproken worden waarom *Tvoyage* een unicum binnen het genre van de laatmiddeleeuwse reisliteratuur is.

---

¹⁹ R.J.G.A.A. Gaspar, ‘Inleidend hoofdstuk’ in: Zeebout, *Tvoyage*, Gaspar ed., XIII.

Hoofdstuk I – Joos van Gistel & Ambrosius Zeebout

Joos van Gistel

Joos van Ghistele, tegenwoordig gemoderniseerd als Joos van Gistel, is de reiziger wiens verslag de basis legde voor de publicatie van Ambrosius Zeebout. In dit hoofdstuk zal ik een korte biografie van de Vlaamse ridder weergeven, om de historische context verder uit te breiden.

Uit het feit dat Van Gistel een jarenlange reis naar het Midden-Oosten kon maken, blijkt dat hij een welvarend man moet zijn geweest. Geboren in 1446 te Gent als zoon van Isabelle de Wilde, vrouwe van Maalstede, Renesse en Kruiningen en Gerard van Gistel, heer van Axel en Moer, had Joos een voorspoedige jeugd. Zijn vader was door Filips de Goede, hertog van Bourgondië, in 1449 aangesteld als grootbaljuw te Gent.²⁰ Hiervoor was hij in 1441 gekozen tot schepen van de Keure van diezelfde stad.²¹ Echter, op 8 oktober 1451 werd Gerard van Gistel verbannen uit de stad Gent door de Gentse gilden; de Gentse Opstanden (1449-1453) gooiden roet in het eten toen daardoor alle volgelingen van de hertog werden gezien als verraders na het invoeren van de *gabelle* (zoutbelasting). De familie Van Gistel trok zich terug uit de stad en verbleef sindsdien voornamelijk in kasteel Moere.²²

Ondanks de vijandigheid van de Gentenaren, bleef Gerard van Gistel trouw aan Filips en zijn opvolgers. Joos belandde via deze patriarchale lijnen binnen het gevolg van Karel de Stoute van Bourgondië, die destijds nog graaf van Charolais was. Na de slag bij Brusthem van 1467 werd Joos van Gistel door hem geridderd. Toen in 1477 zijn heer overleed, vertrok Van Gistel naar Gent, waar hij wederom in de voetsporen van zijn vader trad; hij werd verkozen tot voorschepen van de bank van de Keure. Er volgde een herverkiezing in 1480, maar na deze ambtstermijn had Van Gistel andere plannen. Samen met zijn neef Joris (die baljuw van

---

²⁰ '(groot)baljuw' is de benaming van de rechtelijke ambtenaar, die in een bepaald rechtsgebied (district, baljuwschap) als vertegenwoordiger van de landsheer optreedt, en elders 'schout' of 'drost' genoemd wordt. Instituut voor de Nederlandse Taal, <http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=02179&lemmodern=baljuw> (geraadpleegd 15 juni 2018).

²¹ F. Buylaert, *Eeuwen van ambitie. Edelen, steden en sociale mobiliteit in laatmiddeleeuws Vlaanderen* (Gent 2008) p. 350. 'Schepen' is de benaming voor een lid van de schepenbank. De schepenbank was de naam van het instituut dat in naam van de landsheer of leenman een aantal taken uitvoerde. Rijckheyt – Centrum voor regionale geschiedenis, <http://www.rijckheyt.nl/cultureel-erfgoed/schepenbanken> (geraadpleegd op 15 juni 2018).

²² Villerius, Pape Jan, 28.

Biervliet was), de kapelaan Jan van Quisthout, Jan van Vaernewijck en Joris Palinc trok Van Gistel de wijde wereld in. De neuzen van het reisgezelschap wezen echter niet allen dezelfde kant op – alle reizigers op Van Gistel en Van Quisthout na keerden na aankomst in Palestina terug naar Vlaanderen, negen maanden na vertrek. Van Gistel en Van Quisthout kozen er uiteindelijk voor drie jaar lang omzwervingen door de Arabische wereld te maken.²³

De vraag is of we binnen edele kringen toentertijd kunnen spreken van een uitzondering op de regel. Frederik Buylaert stelt hierover in zijn artikel *Edelen in de Vlaamse stedelijke samenleving* dat het een vrij normale zaak was binnen de Brugse adel in de vijftiende eeuw:

‘De adel van de stad Brugge en haar uitgebreide ommeland waren werelden die in belangrijke mate overlaptten en voortdurend elkaars sociale samenstelling hebben bepaald. Er was een voortdurende migratie van familie van en naar Brugge. Ook het dagelijks leven van die elitefamilies laat zich niet eenduidig als ‘stedelijk’ of ‘landelijk’ omschrijven. Vermoedelijk hadden bijna alle Brugse patriciërsfamilies – en dan zeker die families die van adel waren of het wilden worden – buitengoederen. [...] en verbleven in een mogelijk seizoensgebonden ritme in hun verschillende pïeds à terres. [...] De sociaal-politieke netwerken van deze elite werden niet door de Brugse stadsmuren begrensds.’²⁴

Het statement van Buylaert slaat weliswaar op de Brugse adel, maar is volgens hemzelf ook toepasbaar op andere edellieden. Na de reis van enkele jaren bleef ridder Van Gistel actief op het bestuurlijke toneel van de stad Gent. Nadat hij in 1486 herkozen werd als voorschepen, volgden er nog enkele andere functies binnen het stadsbestuur en de kringen daaraan grenzend, met als kers op de taart de ceremoniële benoeming tot raadsheer en kamerheer van Maximiliaan van Oostenrijk en Filips de Schone. Tot zijn dood in 1516 oefende Van Gistel, vanuit zijn kasteel bij Zuiddorpe, het ambt van erfschout van de ambachten van Hulst en Axel uit.²⁵

---

²³ Villerius, Pape Jan, 28.

²⁴ F. Buylaert. ‘Edelen in de Vlaamse stedelijke samenleving. Een kwantitatieve benadering van de elite van het laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Brugge.’, *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 4:2 (2007) 55-56.

²⁵ Villerius, Pape Jan, 29.

Ambrosius Zeebout

Ondanks de aanzienlijke rol die Ambrosius Zeebout speelt in het publiceren van *Tvoyage*, is er lange tijd weinig bekend geweest over zijn achtergrond. Gaspar heeft hier zelf een beperkt onderzoek aan gewijd, door verschillende contemporaine bronnen te combineren met moderne reflecties zoals die van Van der Walle (1939), Olbrechts (1947) en Wasser (1983). Concluderend schreef zij dan ook dat uit deze bronnen in ieder geval blijkt dat Zeebout een ‘theologische vorming heeft genoten’, maar dat er geen maatschappelijke indicatie is dat hij een geestelijke titel droeg. De vele verwijzingen naar de Bijbel laten zijn kundigheid zien, alhoewel er hier en daar wat foutieve verbanden worden gelegd: in Boek VII-1 leest men dat de plaats Aram (*Haran*) vermeld wordt als de woonplaats van Abraham en zijn geslacht in Genesis 11 en 13, terwijl het Haran uit Genesis 11:31 alleen nog voorkomt in Genesis 12.²⁶ Naast dit soort specifieke fouten is het ook het geval dat Zeebout vaak een Bijbelse verwijzing toevoegt aan de notities van Van Gistel, zoals in VII-3, waar Van Gistel spreekt over een put in de buurt van Hur Caldeorum. Er volgt een paginalang verhaal gebaseerd op de legende van de briefwisseling tussen koning Abgarus en Jezus Christus, die vermeld wordt in Eusebius (*Historia ecclesiastica*, I, 13). Het blijft niet bij de legende: er worden ook genezende krachten toegewezen aan de desbetreffende put. Dit is niet terug te vinden in Eusebius’ verhaal, noch in de *Legenda aurea*, maar wordt wel vermeld in *Voyage du Levant* van Thévenot. Het verhaal wordt door Ambrosius nog iets aangedikt door de noot dat kruisvaarders ooit Jezus’ brief teruggevonden hebben aldaar, maar dat heeft Gaspar in geen enkele andere bron (zowel bij Eusebius als de *Leg. aurea* e.d.) kunnen terugvinden.²⁷

Zeebout zet zo het verslag enigszins naar zijn eigen hand, maar laat ook ruimte over voor het avontuurlijke verslag van Van Gistel. Zeker in de eerste dertien hoofdstukken laat hij de Bijbelse verwijzingen grotendeels achterwege – pas daarna transformeert het verhaal in een soort pelgrimsgids. Later, vanaf hoofdstuk 40, wordt de balans gevonden en ontplooit zich een mooie mengelmoes van enthousiasme en legitimatie van deze pelgrimsroute.²⁸

---

²⁶ Zeebout, *Tvoyage*, Gaspar ed., 323-324, voetnoot.

²⁷ Ibidem, 326-327.

²⁸ Villerius, Pape Jan, 103-104.

Hoofdstuk II – De reis naar Perzië

Dat *Tvoyage* een bijzonder werk is, mag al blijken uit de inleidende hoofdstukken van deze scriptie die vooraf zijn gegaan aan het volgende, waarin ik Boek VII zal analyseren aan de hand van drie categorieën die mijns inziens de belangrijkste notities bevatten. Wat dit hoofdstuk zo bijzonder maakt is vooral, zoals ik eerder al noemde, de bestemming die het beschrijft. Perzië was geen doorsnee tussenstop op menig Middeleeuwse reis naar het Midden-Oosten. Men beperkte zich tot bedevaartsoorden, om de toch al immense onderneming die zo'n reis genoemd mag worden, in te perken. Waarom koos Van Gistel voor deze uitgebreidere reis, van een aanzienlijk langere duur? Gaspar schrijft dat Van Gistel in eerste instantie een uitgebreide bedevaart wilde doen, maar na het lezen van een boek over Pape Jan al snel zijn plannen aanpaste en uitbreidde. Bejczy doet een interessante ontdekking over de route van Van Gistel. Wanneer men de bestemmingen van Van Gistel in volgorde bekijkt en de route zou tekenen, ontstaat er een schematische kaart, zoals die in de Middeleeuwen de rondte deden. Het Heilige

Schematische O-T-kaart. (overgenomen uit Amber Verrycken, *De Middeleeuwse wereldverkenning* (Amersfoort-Leuven 1990) 72.)

Land was traditioneel gesproken het centrum van deze zogenaamde O-T-kaarten, wat passend genoeg bij Van Gistel ook het geval was.²⁹ In hoeverre Van Gistel de door hem beschreven gebieden ook heeft aangedaan, is niet met zekerheid te zeggen. In Egypte en het Heilige Land is hij gesignaleerd door anderen. Zijn verslag getuigt van detail en interesse, zeker wanneer hij spreekt over het zoeken naar monsters (onder andere IV-15 en VII-15), maar is geen onbetwistbaar bewijs voor zijn aanwezigheid. Het is zeer onwaarschijnlijk dat Van Gistel - hoewel passend in de traditie - een gefingeerd verslag heeft

uitgebracht, maar er simpelweg vanuit gaan dat wat gezegd wordt waar is, zou onverstandig zijn.³⁰

²⁹ Bejczy, 'Boekenwijsheid', 149. O-T-kaarten werden zo genoemd vanwege het patroon, dat van een 'o' met daarin een 't', dat de wereldkaart met daarop de belangrijkste rivieren vormde.

³⁰ Passend in de traditie in die zin dat bijvoorbeeld Jan van Mandeville hoogstwaarschijnlijk een groot gedeelte van zijn reisverslag instructief heeft opgesteld, als reisgids en niet als persoonlijke getuigenis. Zie hiervoor: M. Letts, *Sir John Mandeville. The Man and his Book* (Michigan 1971) 34-40.

Niet alleen de bestemming, maar ook de inhoud maken *Tvoyage* een uitzondering op de regel. Al eerder benoemde ik het feit dat Van Gistel bijzonder geïnteresseerd lijkt in het dagelijks leven van de inwoners van de door hem bezochte gebieden. Hij beschrijft details zoals de manier waarop sterk stromende rivieren worden overgestoken, hoe er gevist wordt in de Eufraat en hoe de gevangen vis er van binnen uitziet.³¹ Dit soort eigenaardigheden wisselen in Boek VII af met Bijbelse verwijzingen, die mogelijk van de geestelijke hand van Zeebout komen. Deze laatstgenoemde passages zijn soms pagina's lang, het reisverhaal onderbrekend om zo toch een deels instruerende tekst voor anderen die op bedevaart gaan, te creëren.

Opmerkelijk is ook het taalgebruik wat betreft van het benoemen van de 'ander'. Zeebout heeft het in zijn inleidende hoofdstuk over 'mohammedanen', maar ook over Mohammed als 'de valsche bedriegher'. In de regel gebruikt Van Gistel meer classificerende dan oordelende termen – naar Arabieren en moslims wordt vaak verwezen als 'heidenen' (d.w.z. niet-christen), naar Mammelukken (in de 13de tot 16de eeuw de heersende klasse in Egypte) als 'verloochend christenen'. Enkele *topoi*, zoals 'moskee' of 'minaret' komen naar voren, waar later naar verwezen wordt als 'heidense tempels', wederom ter verduidelijking.³² Op een enkele uitzondering na laat Van Gistel zich niet negatief uit over de islam. Alleen wanneer hij stuit op een slavenmarkt, omschrijft hij de omgang met de slaven als beestachtig. Dit kan overigens ook gelezen worden als een uitspraak tegen de slavenmarkt, niet de islam zelf.³³

Middeleeuws oriëntalisme

Om de attitude van Van Gistel en Zeebout in context te kunnen plaatsen, is het zaak een beknopt idee te krijgen van het destijds heersende imago van het Oosten. Het middeleeuwse idee van Oost en West is sterk afwijkend van het moderne beeld. Op middeleeuwse kaarten, met het oosten als ijkpunt bovenaan, zien we de paradijselijke rivieren stromen. Het Oosten werd gezien als de oorsprong van het leven; waar al het nieuwe ontstaat, waar de mensheid is ontstaan. Het was echter ook een plek van raadsels, mysteries, inclusief sterke verhalen en chimaera's en alle andere eigenaardigheden gevoed door het buitengewone klimaat. De lichamen van de inwoners waren getekend door de zon, niet alleen zichtbaar in hun huidskleur, maar ook in hun fysieke bouw. Deze divergentie manifesteerde zich ook in hun gedrag, emoties

---

³¹ Zeebout, *Tvoyage*, Gaspar ed., 329.

³² Villerius, Pape Jan, 99.

³³ *Ibidem*, 100.

en intellectuele capaciteit. Voor de Middeleeuwse lezer was de Saraceen een product van niet alleen zijn geografische locatie en alle natuurlijke verschijnselen die daarbij horen, maar ook van de ‘wet van Mohammed’ waaraan hij ondergeschikt was. De Oriënt was de bron van alle oorsprong, maar volgens velen ook van Apocalyps. Vanuit hier zouden de legers van presbyter Johannes, de helpers van het Heilige Land, hun wraak uiten jegens de moslims. Hier zou het Armageddon zich manifesteren. Het was een land van zowel begin als eind, geladen met mogelijkheden en gevaar.³⁴

Representaties van moslims waren nooit veel voorkomender in het Westerse gedachtegoed dan heden ten dage. Tegenwoordig bestaat er een stereotype van sluwe moslims, dat aan het begin van de eenentwintigste eeuw werd geconstrueerd tot de islamitische terrorist. De gevreesde en gehate ‘andere’ wordt afgezet tegen ‘ons’; niet alleen op religieus gebied, maar ook in etnische en raciale termen. Verschil in geloof en diversiteit in huidskleur lijken twee kanten van dezelfde munt te zijn, elke kant de ander versterkend.³⁵

Wanneer er wetenschappelijk onderzoek wordt gedaan dat raakvlakken heeft met het oriëntalisme, mag Edward Said eigenlijk niet onbenoemd blijven. Toch heb ik er voor gekozen Suids oriëntalisme vrijwel helemaal buiten beschouwing te laten. Said heeft een enorme bijdrage geleverd aan het debat over de verhoudingen tussen Oost en West, maar projecteert het ontstaan van het moderne oriëntalisme en de daarbij horende verhoudingen op het kolonialisme. Aangezien de context van de verhoudingen waar Said op doelt pas na de reis van Van Gistel ontstaat, is zijn manifest voor dit onderzoek niet erg bruikbaar.³⁶

Het wordt algemeen aangenomen dat er van de twaalfde tot en met de vijftiende eeuw twee zwaar afwijkende manieren waren waarop Europeanen naar de Islam keken. Aan de ene kant waren er reeksen *chansons de geste* en romances die moslims afbeelden als polytheïstische heidenen, aan de andere kant vinden we Latijnse en inheemse biografieën van Mohammed waarin zijn leven gedetailleerd wordt geschetst. Deze biografieën zijn daarentegen niet positief: Mohammed wordt afgebeeld als een oplichter, misleider, pseudoprofeet en vertegenwoordiger van de antichrist. Richard Southern maakt hier in zijn invloedrijke onderzoek naar *Western Views of Islam in the Middle Ages* een even duidelijk onderscheid tussen. Hij laat zien dat er een duidelijk verschil in fundament bestaat tussen de twee visies, dat voortkomt uit de progressie van een *age of ignorance* naar een *age of enlightenment*: van een eenvoudig tekort

---

³⁴ S.C. Akbari, *Idols in the East. European Representations of Islam and the Orient, 1100-1450* (Ithaca 2012), 3.

³⁵ Akbari, *Idols*, 1.

³⁶ Z. Lockman, *Contending Visions of the Middle East. The History and Politics of Orientalism* (Cambridge 2004) 183-184.

aan echte kennis over de islam, naar een meer gegroundveste notie van verschil in religieuze opvattingen.³⁷ John V. Tolan haalt in zijn boek *Saracens* aan dat de dertiende-eeuwse kruistochten ook hebben bijgedragen aan het Europese beeld van de islam als een kwaaddoener. Hij schrijft dat tegen het einde van de dertiende eeuw, evenals in de eeuwen daarna, maar weinig Europeanen vertrouwen hadden in de kans op overwinning op de islam, laat staan de kans het Heilige Land weer terug te winnen van de islamitische overheerser. Het gegeven dat de dertiende-eeuwse kruistochten zonder groot succes wederkeerden, verpletterde de eerst hoopvolle mentaliteit. 38

Deze algemene informatie in het achterhoofd houdende, kun je al snel het schrille contrast tussen het heersende idee, wat vrij rancuneus is en de mildere beschrijvingen van Van Gistel en Zeebout voelen. De houding jegens de ander, die relatief open is ten opzichte van het heersende beeld, draagt bij aan de eigenaardigheid van dit reisverslag. Elke auteur, elke reiziger construeert zijn verhaal aan de hand van een reflectie op zijn eigen cultuur, een visie die door zijn eigen ervaringen en omstandigheden zijn gevormd.³⁹ Aan de hand van voorbeelden uit Boek VII, zal ik illustreren hoe *Tvoyage* het bijzondere perspectief van Van Gistel weergeeft.

II.i – Omgeving en reizen

Het is te verwachten dat er in een reisverslag het een en ander over het daadwerkelijke reizen wordt beschreven. Dit zien we dan ook terug in het werk van Zeebout en Van Gistel – veelal beginnen nieuwe kapittels of alinea's met een zin als 'dus vertreckende comt men eerst teender schoonder plecke daer vele fonteynen ende wateren omtrent zijn, daer ooc een schoon doorp es, ghenaeamt Bier' of 'Item deze voorseyde stede staet omtrent drie dachvaerden van Alapen, ende van dart naer der stad van Tauris zijn vele diverssche weggen, de welcke men alle reysen mach, ende datte naer de ghelegenthede vanden gheselscepen'.⁴⁰ Uitvoerig en op een consequente manier schetst Van Gistel zijn route voor de lezer, zodat het werk (of dat nu intentioneel is of niet) als reisgids kan fungeren. Hij spreekt van de hoeveelheid dagen die men dient te reizen om een bepaalde plek te bereiken, over het verloop van de Tigris en de Eufraat, over waar karavanen overnachten, over wat de lokale bevolking voor een reisadvies geeft – kortom, een uitgebreid verhaal. Kapittels 1 tot en met 6 beschrijven zijn reis van het Armeense

---

³⁷ Ibidem, 200.

³⁸ J.V. Tolan, *Saracens. Islam in the Medieval European Imagination* (New York 2002) 212-213.

³⁹ Zumthor & Peebles, 'The Medieval Travel Narrative', 814.

⁴⁰ Zeebout, *Tvoyage*, Gaspar ed., 322-325.

bergland naar Perzië, met veel passages over dorpjes, de Bijbelse verwijzingen ernaar, de route langs de rivieren en de handelingen van de lokale bevolking die hem opvallen. Daaropvolgend omschrijven de kapittels 7 tot en met 9 Perzië zelf, waar hij inmiddels gearriveerd is. Tâbriz (*Tauris*, in het Middelnederlandse origineel) en haar bezienswaardigheden worden besproken in kapittels 10 tot en met 15, waarbij er bijna romantiserend ingegaan wordt op details. Je wordt als het ware aan de hand genomen, op zoek naar opmerksaamheden. De kapittels daarna, tot en met 22, gaan over India, de zoektocht naar mythische monsters aldaar, de geschiedenis van de Tartaren en de terugreis naar Tripoli. Voor de hoofdstukken 1 tot en met 15 zijn voor dit werk erg interessant – ze beschrijven vooral de reis van dag tot dag en van plaats tot plaats, met hier en daar een Bijbelse passage als onderbreking. Het verhaal wordt daarna meer een geschiedenisles, rijk aan informatie maar arm aan ervaring; een bundel van andere bronnen, oude geschriften en mondelinge verhalen. Dit is onbetwist ook van waarde voor het complete werk, maar is voor deze analyse van de persoonlijke contributie van Van Gistel minder relevant. De passages die ik zal aanhalen om de geografische beeldvorming te duiden, zullen dan ook grotendeels uit deze eerste kapittelen komen.

Wat direct in het oog springt zijn de vele vergelijkingen met het Europese vasteland, specifiek de Nederlanden en Duitsland. Meer dan eens worden verschijnselen als rivieren of steden vergeleken met een Europese variant. Hasankeyf (*Assenkijf*), een van de steden die Van Gistel aandoet, is in tegenstelling tot sommige andere grote steden wel bemuurd, iets wat Van Gistel doet denken aan de stad Mechelen.

‘En hendelic quamen toot eender schoonder stede, ghenaeamt Assenkijf, wel bemuert, ghelijckende ghenough der stede van Mechelen, anders dan dat de huusen boven niet sceerp ghedaect maer plat met tyrasse beleyt zijn naer de maniere van dien lande.’⁴¹

Niet alleen is het geestig om te lezen dat namen van steden vaak fonetisch verbasteren tot iets vrij Nederlands, zoals ‘Hasankeyf’ hier ‘Assenkijf; wordt - dergelijke beschrijvingen zorgen er ook direct voor dat de lezer een mentaal beeld schetst van de locatie, iets wat mijns inziens een goede – misschien zelfs nodige – kwaliteit is van een reisverslag dat gepubliceerd wordt. In kapittel 6, na weer een paginalang Bijbels verhaal over de stad Ninive, Thobias en Sarah, beschrijft Van Gistel hoe de Tigris daar bijzonder hard stroomt, zoals dat ook in de Duitse landen bij de Rijn op veel plekken het geval is:

---

⁴¹ Zeebout, *Tvoyage*, Gaspar ed., 328.

‘Item up dese voorseyde riviere zo en zijn bruggen, scepen noch ponten daermen mede over varen mach, mids dat daer int land qualic hout es omme ponten ende scepen te makene, ende al waert ooc zo datter ghereetscepe ware, zoude om niet zijn, want den stroom vander zelve riveren zo stijf ende snel loopt, datmen de scepen noch de ponten nemmermeer weder jeghen stroom up ghecrighen zoude, zoot ten velen plecken inde Duutsche landen ende eldere ghebuert van ghelijcken.’⁴²

Hij wijdt daarna verder uit over de efficiënte manier waarop de Tigris overgestoken wordt, met behulp van opgeblazen zakken gemaakt van huid. Dit is één van de vele stukken waarin duidelijk naar voren komt dat Van Gistel geïntrigeerd is door de lokale gebruiken. Juist door de vergelijking met Europese gewoonten zet hij de Oosterse taferelen af tegen zijn eigen ervaring en benadrukt hij daarmee de verwondering, of op zijn minst het duidelijke verschil. Deze manier van aanpak – het continu benoemen van gelijkenissen en verschillen – zou zeker ingezet kunnen worden om de ander zwart te maken, of om te laten zien dat de Westerse mens verder ontwikkeld is dan de Oosterse. Toch kiest Van Gistel ervoor om juist te benadrukken dat ook deze mensen inspelen op hun omgeving, en in dit geval met een oplossing komen die hij nog niet eerder had gezien. Ook aan het einde van kapittel 7 wordt er nog een parallel getrokken tussen zowel de Duitse landen als Vlaanderen met de steden Tchert en – volgens Van Gistel – Ysan of Yvan.⁴³

‘Van deser voorseyder plecken [Tchert, red.] voort rijdende, zo comtmen in eenen beerchachteghen wech, latende te zommeghe plaetsen up de rootsen ter eender zijden ende ter andere diverssche steercke casteelen staende, ghenouch zoot inde Duutsche landen doen. [...] zo komt men weder toot eender schoonder stede, wel also groot oft meerdere dan Hulst, maer en es niet bemuert noch bevest, ghenaeamt Ysan oft Yvan.’⁴⁴

De gelijkenissen die Van Gistel constateert zijn niet alleen praktisch voor de beeldvorming (zeker van de contemporaine, minder bereisde lezer ervan) van Perzië, ze dienen ook een voor ons belangrijker doel; de authenticiteit van de reisnotities van Van Gistel wordt erdoor bekrachtigd. Waar in veel gevallen reisverslagen worden aangevuld met informatie van eerdere reizigers, zonder dit expliciet te benoemen, is uit de parallellen die Van Gistel trekt in ieder

---

⁴² Ibidem, 330-331.

⁴³ Gaspar heeft de onduidelijkheid opgehelderd; de stad waar Van Gistel naar verwijst is Van, aan de oostelijke oever van het Van Gölü, maar in werkelijkheid is hij aangekomen in Vastan (tegenwoordig Gevas), aan de zuidelijke oever van het Van-meer. Zie hiervoor Gaspar, *Tvoyage*, 332, eindnoot 42.

⁴⁴ Zeebout, *Tvoyage*, Gaspar ed., 332.

geval te concluderen dat hij de genoemde locaties bezocht heeft. De enkele reizigers uit Noordwest-Europa (specifiek Vlaanderen en omstreken) die hem voorgegaan waren, traden zelden tot nooit in detail over gelijkenissen tussen Perzië en het Midden-Oosten en hun plaats van herkomst.⁴⁵ De eigenheid van de reisnotities van Van Gistel draagt bij aan het uitzonderlijke karakter van het hele verslag.

Beeldvorming speelt een belangrijke rol bij het succes van welk narratief dan ook. Wanneer je een boek leest, zie je niet alleen maar zwarte regels op wit papier. Je wordt als het ware in een verhaal meegenomen, maakt er in gedachten (onbewust) een film van. Door als auteur veel gedetailleerde beschrijvingen in een verhaal te verweven, zorg je dan ook voor een meeslepend verhaal. De lezer verplaatst zich in de hoofdpersoon en waant zich in zijn omgeving, *ervaart* het verhaal. Of Zeebout als belangrijkste doelstelling het schrijven van een zo pakkend mogelijk narratief had, valt te betwijfelen, maar uit de her en der toegevoegde Bijbelse verhalen of ervaringen van andere reizigers blijkt wel dat hij het simpelweg publiceren van de reisnotities van Van Gistel niet volstaand vond.

De beschrijvingen van het reizen an sich in Van Gistels notities, lenen zich uitstekend voor het kluisteren van de lezer. Van Gistel beschrijft wat hij onderweg tegenkomt, hoe mooi (of juist niet) de omgeving is, wat hem opvalt en bovendien hoe lang de karavanen waarmee hij reist onderweg zijn van de ene naar de andere plek. Dit is ook erg bruikbaar voor het vinden van de daadwerkelijke steden en dorpen die hij bezoekt, aangezien de spelling van de namen niet consistent noch modern is. Vaak neemt hij ze fonetisch over, zoals ik eerder al aanduidde, soms bestaan ze heden ten dage niet meer en soms zit hij er ronduit enkele honderden kilometers naast. In de volgende passage beschrijft Van Gistel zijn reis van de stad Van naar Khvoy (*Choey* in het manuscript):

‘Te deser voorseyder stede [Vastan, red.] zo moetmen van allen coopmanscepen die daer comt oft duer lijdt, tol gheven, den welcken den coninc van Perssen een groot goet jaerlicx weert es. Dus scheidende van daer ende voort rijdende wel vier dachvaerden, zo restmen den wonderlicsten wech diemen peinsen mach, al meest beerch ende dal, ten zommeghe plaetsen eeneghe casteelen met cleenen dorpen up de beerghen staende, ende also omtrent twee dachvaerden ghereist zijde, zo quamen zij daer zeere groote dalinghen ende cavernen inde rootsen ligghen, ende es alte afgrijselic eenen wech naer eene dachvaert duerende, duer welke neringhen loopen diverssche waterkins ende beecxkins, maer niet zo doepe men rijdtter wel duere; te deser plecken zo pleghen de

---

⁴⁵ Denk aan Jan van Mandeville, Jan Aerts en Bernhard von Breydenbach.

carevanen ende gheselscepen dicwille stille te moeten ligghene drie oft vier daghen alst water groot es oft als de snee leyt, toot dat tzelve water verschoten es.’⁴⁶

Van Gistel beschrijft zo niet alleen nauwgezet zijn bevindingen tijdens de honderd kilometer lange tocht naar het oosten, hij licht de lezer ook in over tolheffing door de Perzische koning en de rustplaats van de karavanen. Dit is één van de vele passages die de lezer engageren in de reis – vanzelfsprekend wordt er veel tussen verschillende steden en dorpen gereisd. Deze verplaatsingen worden (bijna) allemaal beschreven op dezelfde wijze als het bovenstaande voorbeeld. Eenmaal in Tâbriz aangekomen verandert de inhoud van de reisnotities naar een uitgebreidere beschrijving van de bezienswaardigheden en gebeurtenissen aldaar. Wat kunnen we aan de hand van deze kleine collectie voorbeelden nu zeggen over de algemene toon die er gezet wordt in de editie van Zeebout? Wat valt er op aan de stijl?

Alles bij elkaar genomen voert de interesse van Van Gistel de boventoon in de beschrijving van het landschap en het reizen zelf. Na het lezen van dit boek krijgt de lezer het gevoel dat Van Gistel contact maakt met zijn medereizigers en de lokale bevolking, vooral door korte notities zoals bijvoorbeeld waarschuwingen voor rovers wanneer men in kleine groepen zou reizen:

‘(...) ter welcker plecken de carevanen deen den anderen pleghen te verbeidene, nederwaert reysende, omme met grooten gheselscepe duer te treckene, ghemerckt dat met cleenen gheselscepe daer int land vele quader reisen es, dan in Surien ende elder vooren gheroert, want ghelijc inde landen van Perssen de ghemeen lieden beter, vriendelicker ende meinsschelicker zijn dan tvolc van anderen naciën daer omtrent, also zijn ooc bij contrariën de bouven, roovers ende quaetdoenders vele felder ende quader dan in andere landen.’⁴⁷

Daarbij blijkt zijn interesse uit de woorden die hij gebruikt om zijn ervaringen te omschrijven. Wanneer hij aankomt bij Khvoy noemt hij de boogaarden die de stad omranden ‘wonderlick’ en de stad zelf een ‘grootter scoonder stede’. Dit soort kleine opmerkingen geven het verhaal karakter en laten het afwijken van een simpel, observerend verslag. De context waarin Zeebout het verhaal soms plaatst, de Bijbelse welteverstaan, zorgt weer voor instructieve kenmerken, die niet alleen in reisverhalen maar ook in andere Middeleeuwse bronnen terug te vinden zijn. Dit klinkt allemaal alsof Zeebout het verhaal opzettelijk verstoort om er zo nog een

---

⁴⁶ Zeebout, *Tvoyage*, Gaspar ed., 333.

⁴⁷ *Ibidem*, 334.

verantwoorde draai aan te geven, maar dit hoeft helemaal niet het geval te zijn. Het is voor de Middeleeuwse reiziger niet onnodig om te weten waar de fysieke plaatsen die in de Bijbel worden beschreven, liggen, voornamelijk omdat pelgrimage een van de meest vooraanstaande motivaties was een dergelijke reis te ondernemen. Van Gistel laat duidelijk blijken dat dit niet zijn belangrijkste zorg is en lijkt vooral geïntrigeerd door zijn omgeving. Vooral wanneer hij in Tâbriz ('de alder schoonste ende vermaerste stede vanden conincrijcke van Perssen') is, zullen we merken dat de bevolking en hun gewoonten hem evenzeer bezighouden.

II.ii – Bewoners, gewoonten en Tâbriz

'Men vancter vele ende diverssche manieren van visschen. Onder andere vanctmer die wel een elle lanc zijn ende een half elle breet, ende als mense in sticken snijdt, rau wesende, zijn binnen also root als bloet, maer ghesoden zijn vele witter dan snoucken oft ghelijcke visschen, uutmene goet ende zoete van smake, diemer dart zo groote menichte vanct datmense zoudt met grooten hoopen ende voert te coope in allen landen daer omtrendt gheleghen.'⁴⁸

Niet alleen de veerponten in de Perzische gebieden wijken af van de Europese gewoonten die Van Gistel kent. Opvallend vaak – maar misschien ook wel verklaarbaar – gaat het over vissen of vissen vangen. Niet alleen de vele nieuwe soorten, ook het bereiden en conserveren ervan wordt beschreven. De notities over deze basale handelingen weerspiegelen Van Gistels fascinatie; wanneer hij ze gebruikelijk had gevonden, had hij ze niet zo vaak vermeld. Bovendien vergelijkt hij ook de vissoorten weer met hun Europeaanse tegenhangers, zoals als in deze passage over de Zee van Vastan:

'(...) int welke men vanct vele goeder visschen van diversschen soorten, zommeghe omme versch thetene, zom om zoutten ende eeneghe om drooghen, zo datmense van darer te coope voert alle die landen duere. In dese zelve zee vanctmen eene manieren van visschelkins, recht oft haringhen waren van grootten ende van fautsone, maer zij en hebben zulcke smake niet.'⁴⁹

Wanneer hij dan eenmaal in Tâbriz is aangekomen, voel je als lezer zijn verwondering. Ter verduidelijking: Tâbriz was tijdens het verblijf van Van Gistel aldaar de hoofdstad van Perzië,

---

⁴⁸ Ibidem, 329.

⁴⁹ Ibidem, 332.

onder de heerschappij van de Mongoolse dynastie der Witte Schapen (1478-1497).⁵⁰ Het is niet meer dan logisch dat de stad een en al glorie uitstraalde voor Van Gistel. De koninklijke moskee, het paleis – alles in de stad straalde allure uit. Vanaf kapittel 10 volgen gedetailleerde beschrijvingen van moskeeën, bazaars en badhuizen. Bij aankomst in de stad valt hem al snel het koninklijk paleis op:

‘Dus commende inde voornoemde stede ende niet verre daer in ghereden hebbende, zo sietmen ter rechter hand tpalaeis vanden coninc van Perssen, dwelc zeer scoone ende ghenouchelic es om ansien, ghemaect van aldertiere steenen, als marberen wit ende zwart, serpentinsteenen, jaspis steenen ende meer andere, zo costelic verchiert van goude, zelve, ayzuere ende van alderande verwen dat ongheloovelic ware om scriven.’⁵¹

Hij gaat door over het ontwerp van het paleis; het is niet zoals een slot of een kasteel, maar is meer als een zomerhuis – een huis van plezier, omringd door boomgaarden met allerhande fruitbomen, welke men ook maar kan bedenken. Vervolgens noemt hij de fontein van het hof, die hij wederom als onbeschrijflijk ziet. Hij is duidelijk immens onder de indruk door de luxe, want wanneer hij vervolgens de moskee van de koning aan de overkant van een grote straat ziet, volgt er een nieuw relaas over diens pracht. Hij vervolgt zijn tocht door de stad, en is bijzonder onder de indruk van één van de bazaren:

‘Ten eersten waren gheleedt ghenouch in midden vander stede duer vele schoone besaren, twecl verwelfde ende bedecte straten zijn van coopmanschepen, toot eenen besare dat tuutnemenste van al es, daermen alle costelicheden te coope vindt, zo constelic ghemaect ende ghescildt van gaude, laizuere ende alderande verwen, dadt ongheloovelic ware om zegghen.’⁵²

Van Gistel gaat verder over het publieke badhuis, wat weer bombastisch wordt weergegeven: fruitbomen, een bad als een enorme vijver met wit marmer op de bodem, blinkend als sneeuw en met lange brede trappen. Hij zet zijn reis voort en komt op een andere bazaar terecht, waar hij de moeite neemt niet alleen het koopgerei maar ook de activiteiten te beschrijven:

‘(...) daermen te coope vindt van allen saladrien, confectien, zoeten cruden, vele goedere delecter drancken die zij daer zeere useren, ende van aldertiere zoeter

---

⁵⁰ Ibidem, 337, voetnoot 56.

⁵¹ Ibidem, 336.

⁵² Ibidem, 337.

verversschinghen diemen dijncken mag; het schijnt daer rechts alijts een keermesse wesende, want alle die panden ronts omme zijn vul van speellieden met diversschen instrumenten, vele gokelaers, tafel speelders, vele spraecsprekers end van zulcke manieren van volcke, dwelcke eene ghenouchelicke sake es tansiene ende anhoorne. Dese maniere van doene duert drie maenden tsiaers, te wetene wedemaent, hoymaent ende ougstmaent.’⁵³

Een heuse kermis van drie maanden! Van Gistel moet overrompeld zijn geweest. Het beeld dat hier geschetst wordt is voor ons vergelijkbaar met het toneel van *Fata Morgana*, maar moet voor de zestiende-eeuwse lezer een waar sprookje zijn. Het enthousiasme dat spreekt uit de tekst werkt aanstekelijk en neemt je aan de hand van Van Gistel mee door de straten van Tâbriz, juist omdat hij zijn eerste wandeling door de stad stap voor stap beschrijft. Een andere leuke passage:

‘Men vindt daer ooc te coope vele rubarben, diemn daer uur Cattayeb brijnct, hoe wel datter daer nochtans ghenouch int land wast, maer en comt toot gheender perfectien. Item de rubarbe es een cruut ghenouch der lelyen cruude ghelijc, met eenen ghelijckken struucke uut schietende, maer wast wat hooghere; de bladeren zijn hanghende wat dicker ende ruggheer, ende en zijn zo groene niet int ghesichte, zo dat zij niet qualic en ghelijcken eenen cruude dat gheheeten es lingua canis, welke bladeren men daer besicht jeghens den dorst.’⁵⁴

Echte Chinese rabarber werd in Europa pas bekend tussen 1450 en 1500; dit is dan ook de rede van de verwondering van Van Gistel.⁵⁵ De *lingua canis* waar hij het over heeft, is de hondstong (*Cynoglossum officinale*).⁵⁶ Ook hier is er weer geen gebrek aan detail en zorgt Van Gistel ervoor dat in zijn notities ook een vergelijking wordt gemaakt (met de lelie) ter illustratie. Een goede bijdrage aan het totaalplaatje van Tâbriz is ook de volgende alinea:

‘Item men vindt daer lettelt zelvets, maer gouds ghenouch, ende in alle de landen des voorseits coninx en slaetmen gheene munte dan ter steden van Tauris. Daer zijn penninghen ghenaeamt assambegij, andere taressij, eeneghe satrogij, zommeghe ghelijsbaghe, ende meer andere te vele omme noumen, maer de gulden penninghen

---

⁵³ Ibidem, 338.

⁵⁴ Ibidem, 338-399.

⁵⁵ Ibidem, 339, voetnoot 64.

⁵⁶ Ibidem, 339, voetnoot 65.

diemen daer slaet, zijn ooc seraffen gheheeten ghelijc de gulden penninghen int land vanden souldaen.’⁵⁷

De muntslag vond dus volgens Van Gistel enkel en alleen in Tâbriz plaats, vanuit waar al het geld gedistribueerd werd over het koninkrijk. Het lijkt alsof er een gebrek aan zilvererts was, maar een overvloed aan goud. De namen van de verschillende muntsoorten zijn een mooi detail. Opmerkelijk is ook dat Van Gistel noteert dat de munten die men in Perzië aantreft hetzelfde zijn als die in het land van de sultan(s), iets wat hem dus is bijgebleven.

Na deze praktische en opmerkelijke notities komen we tot een zwaarder wegend onderwerp – Van Gistel beschrijft hoe een koopman de kans kreeg de koning te ontmoeten. Helaas was deze op dat moment ziek, en hebben ze elkaar niet getroffen, maar de koopman werd wel rondgeleid door het paleis. Er volgt een gesprek tussen een vertrouweling van de koning en de koopman, waar Van Gistel verslag van doet:

‘Ende aldus commende ende gaende over en wedere, vraeghden den coopman naer de condicien ende wesene des voorseyden conincx, up twelke hij zeide dat de zelve als noch jonc was van twintich jaren, ghenaeamt Jacop Bey, zone vanden Souccasser, zeer redelic verstandele en wijs, lanc van staturen, van aensichte dicke ende vet, met breeden dicken leppen ende met hooghen caken, ghenouch van ansiene als de Tarters, de welke ten overlijdene van zijnen vorseyden vadere hadde noch eenen anderen halven broeder, ghenaeamt Calijbeyt, die mids zijnen rade van zommeghen edelen hem opzedtte jehghens zijnen broeder die nu coninc es, meenende zelve coninc te werdene.’⁵⁸

De beschrijving van de fysieke kenmerken van de koning, die niet Jacob maar Ya’kûb Bey (r. 1478-1490) heette, is uiterst bruikbaar voor de algemene beeldvorming van deze historische figuur, zowel voor het reisverslag als voor de geschiedschrijving an sich. Er klopt echter het een en ander niet, merkt Gaspar terecht op in haar voetnoten. Khalîl Bey was geen halfbroer, maar een volle broer van Ya’kûb, en hun ouders waren Uzun Hasan en zijn eerste vrouw Saldjûk-shâh-begum.⁵⁹ Dit wijst ons er weer op dat niet alle notities van Van Gistel historisch accuraat waren, wat in principe ook een onrealistische verwachting zou zijn. Het is goed om dit in het achterhoofd te houden, zeker vanwege de gedetailleerde beschrijvingen die we lezen in zijn verslag, en het gegeven dat die nog wel eens meeslepend kunnen zijn.

---

⁵⁷ Ibidem, 339.

⁵⁸ Ibidem, 340.

⁵⁹ Ibidem, 338, voetnoot 59 en 341, voetnoot 68.

goude, laizuere ende van alderiere scilderie, uutmene constbarich ghewracht achtervolghende den palaise, daer altoos vele lampten in bernen nacht ende dach.’⁶¹

Van Gistel noemt dat vrijdag voor moslims de belangrijkste dag van aanbidding is, zoals zaterdag dat voor de joden en zondag voor de christenen zijn. Daarna gaat hij weer verder met het schetsen van een beeld van de moskee. Wist hij er inhoudelijk niet zo veel over te vertellen, of vond hij het simpelweg irrelevant? In het algemeen heeft hij het weinig over het gebed bijvoorbeeld, terwijl het zeker moet zijn opgevallen dat men meerdere keren per dag bad tijdens zijn meerdaagse verblijf in Tâbriz. De oordelende toon die Zeebout in het inleidende hoofdstuk aanslaat, blijft in Boek VII achterwege. Wat wel nog genoemd wordt, wanneer Van Gistel bij de grote bazaar aankomt waar hij zo onder de indruk van is:

‘Over beede zijden zo vele boteghen ede wijnckelkins ronts omme deen an dandere staende, dat zij nie tellicken en zijn, de welke den coninc jaerlicx weert zijn een onsprekelic goed, ende es ghenaeamt Le Besastan, twelc dede maken eene coninghinne, huusvrauwe des conincx lest overleden, dochtere vanden keyser van Trapesonde, die daer int land zeer wel bemint was. Zij hilt tkersten gheloove, naer de Griecsche maniere, dat haer de coninc ghedooghde, ende van haren weghe zo eist noch dat de kerstenen daer int land niet zo qualic ghemint en zijn als in anderen landen. Item van haer en bleef gheen hojr, maer es te wetene dat naer de machometaensche maniere de heydenen vier wijfs ende huusvrouwen hebben moghen, ende emmers zo was daer eene andere de welcke eenen zone hadde bijden concinc, die nu gheweldich coninc es van Perssen.’⁶²

Wanneer men deze passage voor het eerst leest, lijkt het een wat onsamenhangend verhaal. Gaspar verklaart in ieder geval welke koningin Van Gistel hier bedoelt: Despina Catherina, dochter van de keizer van Trebizonde, een vrij klein Grieks-Byzantijns keizerrijk dat zich afscheurde van het Byzantijnse Rijk vlak voor de val van Constantinopel in 1204. Despina Catherina werd uitgehuwelijkt aan Uzun Hasan, Khan van de Witte Schapen, maar bracht hem geen zoon, waardoor Ya’kûb Bey de nieuwe koning werd.⁶³ Wat belangrijker is, is dat Uzun Hasan haar christelijke geloof toestond, en dat volgens Van Gistel ‘de kerstenen daer int land niet zo qualic ghemint en zijn als in anderen landen’. Jules Baron de Saint-Genois beschrijft het in zijn Franstalige versie van het reisverslag als volgt:

---

⁶¹ Ibidem, 336-337.

⁶² Ibidem, 337

⁶³ Ibidem, 338, voetnoten 59 en 60.

*‘Le lendemain nous visitâmes les bazars de la ville, entre autres celui appelé le Besastan, qui est le plus riche de tous; il s’y trouve un si grand nombre de boutiques qu’on ne serait les compter. Il a été construit par la feue reine, fille de l’empereur de Trébisonde, princesse fort aimée dans les pays, qui était chrétienne de l’Église grecque, ce qui est le motif pour lequel les chrétiens sont mieux traités en Perse que dans tous les autres pays.’*⁶⁴

Ook in een eerdere passage lijkt het alsof er een vrij gedoogd beleid geldt betreffende andere geloven, behalve voor de joden:

*‘(...) men comt teender grooter scoonder stede, ooc vul van allen coopmanscepen diemen peinsen mach, bewoont van volcke van allen naciën, te wetene van heydenen, Tartaren, ydolatren ende kerstenen, maer letter oft gheene jooden, want de coninc van Perssen en ghedoocht niet dat eeneghe jooden in zijn landen wonen (...)*⁶⁵

Er volgen geen lovende of oordelende woorden in Van Gistel’s aantekeningen, wat past bij de rest van zijn discours dat weinig ingaat op de religieuze regels en gewoonten in Perzië. In Boek VII is dit een van de weinige, maar ook meest uitgesproken passages die niet alleen over de islam gaat, maar ook over het christendom in Perzië. Aan beschrijvingen van de pracht en praal van de vele moskeeën is, nogmaals, geen gebrek.

Hoofdstuk III – Conclusie

Wat maakt het verslag van Joos van Gistel nu zo bijzonder binnen de Middeleeuwse reisliteratuur? Waardoor wijkt het af van de rest? Nu we een beter beeld hebben van de context, de persoon, de inhoud van het verslag en de manier van schrijven, kunnen we een aantal antwoorden formuleren op deze vragen.

Allereerst kunnen we stellen dat het enthousiasme van de Vlaamse ridder doorschijnt in zijn verslag. De gedetailleerde notities zorgen voor een filmisch beeld bij de lezer, dat zich ontwikkelt naarmate Van Gistel zijn reis voortzet. In Tâbriz komt het tot een soort climax van verwondering; de stad is een weerspiegeling van luxe en welvaart, passend bij het Perzische hof. Het heersende historische beeld bij het Perzische Rijk, of dat nu ten tijde van Alexander de Grote of Joos van Ghistele is, is toch vaak bombastisch, goudglanzend en luxueus. Van

---

⁶⁴ Jules Baron de Saint-Genois, *Les voyageurs belges: les voyageurs belges du XIIIe au XVIIe siècle* (Jamar 1846) 178-179.

⁶⁵ Zeebout, *Tvoyage*, Gaspar ed., 333.

Gistel dikt dit aan door notitie op notitie te vullen met uitvoerige beschrijvingen van al het materiaal waarmee paleizen, moskeeën en badhuizen zijn gebouwd. De tocht die hij had afgelegd om in deze uithoeken van zijn reisgebied terecht te komen was niet altijd even eenvoudig, en ook na zijn bezoek aan Perzië volgde er wat onheil – de diefstal van zijn bij elkaar verzamelde souvenirs moet een enorme tegenslag zijn geweest. Het feit dat hij zijn reis niet kon voortzetten richting India, zoals hij zo graag wilde, idem dito. Het is echter ook een bevestiging van zijn enthousiasme; als het aan hem had gelegen, was hij niet huiswaarts gekeerd na zijn bezoek aan Tâbriz.

Ambrosius Zeebout heeft een duidelijk ander discours aangehouden dan dat van Van Gistel. Zijn bijdrage aan de gepubliceerde versie is aanzienlijk: een flink inleidend hoofdstuk dat zowel een contextweergave als een les in mohammedanisme is, de vele verwijzingen naar de Bijbelse verhalen en de aanvullende informatie uit andere reisverslagen zorgen voor een completere publicatie. Het voegt echter ook de kritische ondertoon toe die Van Gistel grotendeels weglaat. Hij lijkt vooral bezig met het letterlijk verslaggeven van zijn belevingen en de omgeving waarin hij zich bevindt. Zeebout voegt de kritische ‘maar’ toe door vooral voorafgaand aan de reis, in het inleidende hoofdstuk, de lezer op de hoogte te brengen van de gewoonten in het Midden-Oosten en dan vooral binnen de islam. De Bijbelse vertellingen over de dorpen die Van Gistel benoemt in zijn notities worden niet heel beknopt gehouden en onderbreken soms het narratief van Van Gistel, om vervolgens een aantal kapitelen niet meer voor te komen. Belangrijk om in het achterhoofd te houden is dat Zeebout nooit op de plekken is geweest die hij uiteindelijk aan de hand van Van Gistels notities moest beschrijven. Het leunen op eerdere reisverslagen voor historische informatie is niet vreemd of verkeerd, mits deze correct wordt overgenomen en eventueel gecontroleerd op waarheid. Dit is in de tijd van publicatie van dit verslag natuurlijk een stuk ingewikkelder dan dat het nu is, en werd misschien niet even belangrijk geacht als heden ten dage. Het doel van Zeebout lijkt hoofdzakelijk instructief te zijn; *Tvoyage* was zowel boeiend als begeleidend. Zijn (beperkte) geestelijke achtergrond zal dan ook zeker parten hebben gespeeld in zijn visie op het werk, waardoor hij meer vooringenomen meningen uitte dan die van Van Gistel.

De bestemmingen die Van Gistel tijdens zijn reis aandoet, dragen minstens evenzeer bij aan de eigenaardigheid van het werk. Met de intentie een uitgebreide bedevaart naar het Heilige Land en de omliggende landen Syrië, Egypte en Turkije te maken, lijkt het zo alsof alle andere plaatsen waar hij terecht komt toevallig op zijn pad kwamen. Dit was echter niet het geval; meestal zorgde een externe factor zoals oorlogsvoering of advies van de lokale bevolking voor

het wijzigen van het plan de campagne. Wanneer Van Gistel lucht krijgt van de mythe van het Land van Pape Jan, besluit hij de reis uit te breiden naar dit mysterieuze rijk, waar hij echter nooit zal geraken. Wat we overhouden aan de poging Pape Jans land te bereiken, zijn nauwkeurige beschrijvingen van Syrië, Zuid-Turkije en Noord-Perzië – tot dan toe onderbelichte gebieden.⁶⁶

Alles bij elkaar genomen is *Tvoyage* wel degelijk een unicum binnen het genre van Middeleeuwse reisliteratuur. Het getuigt van oprechte interesse, beschrijft vrijwel onbeschreven gebieden op een zo accuraat mogelijke manier en lijkt, voor zover dat na te gaan is, een van de meest betrouwbare egodocumenten over Perzië in de vijftiende en zestiende eeuw. Anders dan bijvoorbeeld het reisverslag van Jan Aerts, wat er volgens Ben Wasser een is ‘waarvan we de waarachtigheid herhaaldelijk in twijfel zullen moeten trekken, vooral waar het zijn omzwervingen door Arabië, Persen en Indië, door Koerdistan en het geheimzinnig Pape Jansland betreft’.⁶⁷ *Tvoyage* werkt als overkoepelend reisverhaal, door zowel de toegevoegde informatie uit andere reisverslagen door Zeebout als de uitgebreidere reis zelf, en is hierdoor uniek binnen het genre van laatmiddeleeuwse reisliteratuur. Ik hoop dan ook dat menig historicus zich zal wagen aan dit nog zwaar ondergewaardeerde werk: het verdient het om van top tot teen onderzocht te worden en kan meer voor de geschiedschrijving over een breed scala aan onderwerpen betekenen dan het nu doet.

---

⁶⁶ R.J.G.A.A. Gaspar, ‘Inleidend hoofdstuk’ in: Zeebout, *Tvoyage*, Gaspar ed, XII.

⁶⁷ R.J.G.A.A Gaspar, ‘Inleidend hoofdstuk’ in: Zeebout, *Tvoyage*, Gaspar ed., XII, voetnoot 11.

Dankwoord

Sommigen zouden zeggen dat een dankwoord te veel van het goede is voor een bachelorscriptie. Ik, daarentegen, niet. Met het afsluiten van deze scriptie sluit ik eveneens mijn Bachelor Geschiedenis af, en daar mag best een beetje melancholisch over gedaan worden. Mijn dank gaat allereerst uit naar Maaïke van Berkel, die de moeite nam mij te begeleiden, ondanks mijn gewoonte dingen altijd net iets te laat te doen. Haar geduld, advies en hulp hebben ervoor gezorgd dat ik met enthousiasme aan deze scriptie heb gewerkt, zelfs op de avonden die ik liever anders had ingevuld. Daarnaast wil ik Luuk Weerts, Maud Ramakers en Ollie Peijnenburg bedanken voor hun eeuwig luisterend oor en de nodige grammaticacontroles. Mijn ouders en zusje bedank ik voor hun troostende woorden en afleiding in tijden van wanhoop, want die horen er nou eenmaal ook bij.

Bibliografie

Akbari, S.C., *Idols in the East. European Representations of Islam and the Orient, 1100-1450* (Ithaca 2012).

Baron de Saint-Genois, J., *Les voyageurs belges: les voyageurs belges du XIIIe au XVIIe siècle* (Jamar 1846).

Bejczy, I., 'Boekenwijsheid en persoonlijke beleving in een laat-middeleeuws reisverhaal. Jan van Mandeville overtroffen: *Tvoyage* van Joos van Ghistele', *Literatuur* 10:1 (1993) 146-153.

Brancaforte, E. C., *Visions of Persia: Mapping the Travels of Adam Olearius* (Cambridge 2003).

Buylaert, F., 'Edelen in de Vlaamse stedelijke samenleving. Een kwantitatieve benadering van de elite van het laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Brugge.', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 4:2 (2007) 29-56.

Buylaert, F., *Eeuwen van ambitie. Edelen, steden en sociale mobiliteit in laatmiddeleeuws Vlaanderen* (Gent 2008).

Kabbani, R., *Europe's Myths of Orient* (Londen 1986).

Kamp, J., Legêne, S., van Rossum, M. en Rümke, S., *Geschiedenis schrijven!* (Amsterdam 2016).

Letts, M., *Sir John Mandeville. The Man and his Book* (Michigan 1971).

Lockman, Z., *Contending Visions of the Middle East. The History and Politics of Orientalism* (Cambridge 2004).

Tolan, J.V., *Saracens. Islam in the Medieval European Imagination* (New York 2002).

Villierius, S., *Op zoek naar Pape Jan of naar avontuur? Een discoursanalyse van boek III van *Tvoyage* van Mher Joos van Ghistele (1482-1483)* (Masterscriptie Geschiedenis, Universiteit Gent 2009).

Wasser, B., *Nederlandse pelgrims naar het heilige land* (Zutphen 1983).

Zeebout, A., *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele*. R.J.G.A.A. Gaspar ed. (Hilversum 1998).

Zumthor, P. en Peebles, T.C., 'The Medieval Travel Narrative', *New Literary History* 25:4 (1994) 809-824.

Websites

Instituut voor de Nederlandse Taal,

<http://gtb.inl.nl/iWDB/search?actie=article&wdb=MNW&id=02179&lemmodern=baljuw>

(geraadpleegd 15 juni 2018).

.Rijkheyt – Centrum voor regionale geschiedenis,

<http://www.rijkheyt.nl/cultureel-erfgoed/schepenbanken> (geraadpleegd op 15 juni 2018).